

ROZSAH A VOJENSKÁ SÍLA ŘÍŠE
VE VĚKU ANTONINŮ

Ve druhém století křesťanské éry zahrnovala římská říše *Úvod*
nejkrásnější země světa a nejcivilizovanější část lidstva. Stará sláva
a ukázněná statečnost chránily hranice této rozsáhlé monarchie.
Mírný, ale mocný vliv zákonů a mravů upevňoval postupně jednotu
provincií. Jejich mírumilovní obyvatelé využívali i zneužívali výhod
bohatství a přepychu. S patřičnou úctou bylo zachovááno zdání
svobodné ústavy. Římský senát měl zdánlivě v rukou svrchovanou au-
toritu a císařům přenechával všechnu vládní výkonnou moc. V šťast-
ném období více než osmdesáti let byla veřejná správa L. 98—180
řízena ctnostmi a schopnostmi Nervy, Traiana, Hadriana a obou
Antoninů. Účelem této a dvou následujících kapitol je vylíčit zdárný
stav jejich říše a později po smrti Marca Aurelia Antonina vystopovat
nejdůležitější okolnosti jejího poklesu a pádu: zvrát, na něž bude
lidstvo ustavičně vzpomínat a jehož důsledky dosud pocítují národy
světa.

Nejvýznamnějších územních zisků dosáhli Římané za re- *Umírněnost*
publiky; císařové se většinou spokojovali s tím, že ucho- *Augustova*
vávali državy získané díky politice senátu, činorodé revnivosti konsulů
a bojovému zápalu lidu. Prvých sedm století se vyznačovalo rychlým
sledem triumfů; ale byl to Augustus, který se vzdal ctižádostivého cíle
podmanit si celý svět a prosazoval ve veřejných záležitostech umírně-
nost. Klonil se k míru jak svou povahou, tak vzhledem k danému stavu
a nebylo mu zatěžko pochopit, že Řím v tehdejších nadřazeném posta-
vení se musí mnohem spíše válečného rizika obávat nežli do něho
vkládat naděje: a že budou-li pokračovat války v dalekých zemích,
bude jejich vedení den ze dne obtížnější, výsledek nejistější a výtěžky
pochybnější a méně výnosné. Augustova zkušenost dodala váhy těmto
rozumným úvahám; byl si naprosto jistý, že díky rozvážné síle jeho
politiky nebude nesnadné dohodnout se i s nejobávanějšími barbary
o jakýchkoli ústupcích, které vyžaduje bezpečnost nebo důstojnost

Říma. Místo aby vystavoval svou osobu a své legie šípům Parthů, dosáhl čestnou úmluvou vrácení korouhví a zajatců, které tito ukořistili po Crassově porážce.

Velitelé vojsk se v počátcích jeho vlády snažili přinutit k poslušnosti Etiopii a Štátnou Arábii. Postoupili téměř tisíc mil na jih od obratníku; ale horké podnebí brzy zahnilo vetřelce a zachránilo nebojovné domorodce těchto odlehklých končin. Severní evropské oblasti nestály za výdaje a námahy výbojů. Pralesy a bažiny Německa byly osídleny smělou rasou barbarů, kteří pohrdali životem, byli-li zbaveni svobody; i když při prvním útoku zdánlivě ustupovali před vahou římské moci, brzy zoufalým hrdinským bojem znovu získávali nezávislost a připomínali Augustovi vrtkavost Štěstěny. Po smrti tohoto caesara byla jeho závěť veřejně čtena v senátě. Svým nástupcům zanechal jako cenný odkaz radu, aby se spokojili s říší v mezích, které jí určila sama příroda jako spolehlivé bašty a hranice: na západě Atlantický oceán, na severu Rýn a Dunaj, na východě Eufkrat a směrem k jihu písčité pouště Arábie a Afriky.

Napodobován nástupci Bylo štěstím pro klid lidstva, že umírněný systém doporučený moudrým Augustem převzali jeho bázliví a nečestní bezprostřední nástupci. První caesarové, holdující zábavám nebo tyranii, objevovali se jen zřídka u vojska nebo v provinciích; a nemínili rovněž strpět, aby činy a statečnost jejich místodržících uchvátily triumfy, které oni sami svou netečností propásli. Vojenskou proslulost poddaného považovali za drzé zasahování do císařských práv; a povinností i osobním zájmem každého římského generála bylo střežit hranice svěřené jeho péči a netoužit po výbojích, které mohly mít stejně osudné následky pro něj jako pro poražené barbary.

Dobytí Británie bylo první výjimkou Jediným přírůstkem, který získala římská říše v průběhu prvního století křesťanské éry, byla britská provincie. V tomto jediném případě se dědicové Caesara a Augusta rozhodli následovat příkladu prvního spíše než ponaučení druhého.

Nevelká vzdálenost Británie od břehů gallských přímo jako by lákala jejich zbraně; slibná, třebaže nepravděpodobná zpráva o nalezišti perel byla pokusem pro jejich chamtivost; pohlíželi na Británii jako na významný ostrovní svět, a výboj tímto směrem nepovažovali za výjimku v celkovém systému kontinentálních opatření. Po přibližně čtyřicetileté válce, kterou zahájil nejomezenější, vedl nejprostopášnější a ukončil nejbojácnější ze všech císařů, byla největší část ostrova při-

vedena pod římské jho. Rozličné britské kmeny vynikaly statečností, ale postrádaly vedení, milovaly svobodu, ale nebyly jednotné. Chápaly se zbraní s nezkrotnou prudkostí a odkládaly je nebo je obracely jedny proti druhým s divošskou přelétavostí; bojovaly odděleně a byly postupně ujařmeny. Ani odvaha Karaktakova, ani zoufalství Boudikky, ani fanatismus druidů nemohly zabránit zotročení jejich zemí nebo vzdorovat ustavičnému postupu císařských vojevůdců, kteří zachraňovali slávu národa, zatímco trůn zneuctivali nejslabší a nejzhýralejší muži. Právě v době, kdy Domitianus zavřený ve svém paláci byl sám trýzněn hrůzou, kterou naháněl jiným, jeho legie pod velením schopného Agricoly porazily shromážděné houfy Kaledonců na úpatí Grampianského pohoří; a jeho loďstvo, odváživší se výzkumné plavby podél neznámých nebezpečných břehů, stavělo na odiv římské zbraně kolem celého ostrova. Dobytí Británie se považovalo za úplné; Agricola měl v úmyslu dovršit a zajistit svůj úspěch snadným podmaněním Irska, k němuž podle jeho názoru měla stačit jedna legie a několik pomocných sborů. Předpokládal, že se tento západní ostrov stane cenným majetkem a že Britové ponesou své okovy s menším vzdorem, zmizí-li jim na všech stranách před očima naděje a příklad svobody.

Alc vynikající zásluhy Agricoly ho brzy připravily o úřad místodržitele v Británii a tím byl tento rozumný, třebaže příliš náročný plán výboje provždy zmařen. Před odchodem se rozvázný vojevůdce postaral o svou državu a o její bezpečnost. Všiml si, že dvě protilehlá široká ústí řek, nebo jak se dnes říká Skotské zálivy, jako by rozdělovaly ostrov na dvě nestejně části. V nejužším pruhu v délce asi čtyřiceti mil vybudoval linii vojenských stanic, jež byla později za vlády Antonina Pia opevněna drnovým náspem navršeným nad kamenným základem. Tento Antoninův val v malé vzdálenosti od dnešních měst Edinburghu a Glasgowa tvořil hranici římské provincie. Na severním konci ostrova si domorodí Kaledonci uchovali svou neukázněnou nezávislost, za kterou vděčili své chudobě stejně jako své udatnosti. Jejich nájezdy Římané často odrazili, ale jejich zemi si nikdy nepodmanili. Vládcové nad nejkrásnějšími a nejbohatšími krajinami světa se s pohrdáním odvraceli od zádumčivých pahorků vystavených útokům zimních bouří, od jezer zahalených v modravou mlhu, od studených, pustých vřesovišť, kde hordy nahých barbarů pronásledovaly lesní zvěř.

Dobytí Dácie, druhá výjimka. Takové byly hranice Říma a zásady císařské politiky od smrti Augustovy až do nastoupení Traianova. Tomuto schopnému a energickému vladaři se dostalo vojenské výchovy a měl vojevůdcovské nadání. Mírový systém předchůdců byl porušen válkami a výboji; a legiím stál po dlouhé době v čele císař voják. Prvé Traianovy útoky směřovaly proti velmi bojovným Dákům, kteří sídlili za Dunajem a za vlády Domitianovy beztestně urazili majestát Říma. Sílu a prudkost barbarů spojovali s pohrdáním životem pramenícím z pevného přesvědčení o nesmrtnosti a převtělování duší. Dácký král Decebalus se osvědčil jako důstojný soupeř Traianův; nezoufal nad osudem svým a svého lidu, dokud nevyčerpal, jak doznávají i jeho odpůrci, všechny zdroje srdnatosti a diplomacie. Ta pamětihodná válka trvala s velmi krátkým přerušením nepřátelství pět let; a protože císař mohl bez omezení použít veškerou sílu státu, skončila naprostým podrobením barbarů. Nová provincie Dácie, jež představovala druhou výjimku z Augustových zásad, měřila po obvodu přibližně třináct set mil. Její přirozené hranice tvořily Dněstr, Dunaj, Tisa neboli Tibiscus, dolní tok Dunaje a Černé moře. Dodnes lze nalézt zbytky vojenské silnice vedoucí od břehů Dunaje až téměř k Benderu, městu známému z moderních dějin a hraničního přechodu mezi Tureckem a ruskou říší.

Traianovy výboje na Východě Traianus toužil po slávě; a dokud lidstvo bude odměňovat své škůdce štědrějším potleskem než své dobrodince, žízeň po vojenské proslulosti bude vždy kazit i ty nejušlechtilejší povahy. Chvála, kterou pěli na Alexandra četní básníci a dějepisci, probudila v Traianově mysli nebezpečnou závist. Podle Alexandrova vzoru podnikl římský císař výpravu proti východním národům, ale s povzdechem si postěžoval, že jeho pokročilý věk mu sotva ponechává naději, že se vyrovná proslulosti Filippova syna. Přesto byl Traianův úspěch, i když dočasný, rychlý a skvělý. Zdegenerovaní Parthové zlomení vnitřními sváry prchali před jeho zbraněmi. Vítězně táhl dolů podél Tigridu, od arménských hor k Perskému zálivu. Dostalo se mu cti být prvním a současně posledním římským vojevůdcem, který se kdy plavil po tomto vzdáleném moři. Jeho loďstvo pustošilo břehy Arábie; a Traianus si pyšně lichotil, že se blíží k hranicím Indie. Žasnoucí senát dostával každý den zprávu o nových jménech a nových národech, které uznaly jeho svrchovanost. Dovídal se, že králové Bosporu, Kolchidy, Ibérie, Albánie, Osroény a dokonce i sám vladař Parthů přijali

diadem z rukou caesarových; že jej nezávislé kmeny v horách Médie a Karduchie požádaly o ochranu, že se bohaté kraje Arménie, Mezopotámie a Asýrie staly římskými provinciemi. Ale Traianova smrt brzy zmařila skvělé vyhlídky; a právem vyvstaly obavy, že četné vzdálené národy svrhnu nepohodlné jho ve chvíli, kdy už je nebude držet na uzdě silná ruka, jež jim je vnutila.

Když jeden z římských králů založil Kapitol, odmítl podle staré tradice bůh Terminus (který pečoval o hranice a byl podle dobového vkusu zpodoben velkým balvanem) jako jediný mezi všemi nižšími božstvy postoupit své místo samotnému Jovovi. Z této tvrdohlavosti byl vyvozen příznivý závěr, augurové ji vykládali jako spolehlivou předpověď, že se hranice římské moci nikdy neposunou zpět. Dlouhou dobu, jak tomu bývá, předpověď přispívala k svému vlastnímu splnění. Ale přestože Terminus vzdoroval majestátu Jovovu, musil se podrobit vůli císaře Hadriana. Prvým opatřením jeho vlády bylo, že se vzdal všech Traianových východních výbojů. Navrátil Parthům právo na volbu nezávislého vládce; odvolal římské posádky z provincií Arménie, Mezopotámie a Asýrie; a podle zásad Augustových zvolil znovu Eufrat jako hranici impéria. Výtky, jimž se obvykle nevyhnou veřejné skutky ani soukromé pohnutky vladařů, považovaly závist za vlastní příčinu císařova chování, které však vyplývalo spíše z Hadrianovy rozšafnosti a umírněnosti. Zmíněnému názoru se zdá nasvědčovat do jisté míry císařova proměnlivá povaha, schopná střídavě nejnižších i nejušlechtilejších citů. V každém případě nemohl vzdát skvělejší poctu nadřazenosti svého předchůdce, nežli když přiznal, že úkol obhájit Traianovy výboje je nad jeho síly.

Vojácký a ctižádostivý duch Traianův se podstatně lišil od umírněnosti jeho nástupce. A stejně pozoruhodná byla neúnavná činnost Hadrianova ve srovnání s klidnou vládou Antonina Pia. Hadrianův život, to bylo téměř ustavičné cestování; měl všestranné nadání vojáka, státníka i vědce a uspokojoval svou zvědavost při plnění povinností. Bez ohledu na roční dobu a podnebí pochodoval pěšky s nepokrytou hlavou zasneženými kraji Kaledonie i vyprahlými rovinami Horního Egypta; nebylo v říši provincie, kterou by císař během své vlády nepoctil svou přítomností. Naproti tomu Antoninus Pius trávil nerušený život v srdci Itálie a za třiatřacet let, co spravoval říši, nepodnikl ten laskavý vladař delší cestu než od svého římského paláce do zátiší venkovského sídla v Lanuviu.

Traianův nástupce Hadrianus se jich zřekl

Rozdíl mezi Hadrianem a Antoninem Piem

Mírový systém Bez ohledu na tento rozdíl v osobních vlastnostech převzali Hadrianus i oba Antoninové povšechný systém Augustův a beze změny jej dodržovali. Jejich cílem bylo zachovat důstojnost říše a nepokoušet se o rozšíření hranic.

Hadrianův a obou Antoninů Všemi čestnými prostředky nabízeli barbarům přátelství; a snažili se přesvědčit svět, že římská moc, povznesená nad pokušení výbojů, je vedena jen láskou k pořádku a spravedlnosti. Po dlouhou dobu třiačtyřiceti let bylo jejich úsilí korunováno úspěchem; a pomlčíme-li o několika méně významných srážkách, které sloužily k cvičení legií na hranicích, poskytuje panování Hadriana i Antonina Pia utěsněný obraz obecného míru. Pověst Říma se těšila úctě mezi nejvzdálenějšími národy světa. Nejnepoutanější barbari často předkládali své rozepře k rozsouzení císaři; a soudobý dějepisec nám podává zprávu, že viděl poselstva, jež přijela žádat jakožto o poctu, aby jejich spoluobčané byli přijati do řad poddaných; ale byli odmítnuti.

Defenzivní války Hrůza z římských zbraní dodávala váhy a důstojnosti shovívavému postoji císařů. Udržovali mír ustavičnou přípravou k válce; spravedlnost řídila jejich kroky a národům na hranicích dávali na srozuměnou, že nemají v úmyslu krivdit jiným, ale právě tak nestrpí krivdu vůči sobě. Vojenské síly, kterou Hadrianovi a staršímu Antoninovi stačilo stavět na oči, použil císař Marcus Aurelius Antoninus proti Parthům a Germánům. Nepřátelské chování barbarů popudilo filozofického vladaře a v spravedlivé sebeobraně zaznamenal Marcus Aurelius a jeho vojevůdci mnoho znamenitých vítězství na Eufratu a na Dunaji. Vojenské zřízení římského impéria, které tímto způsobem zajišťovalo buď klid, nebo úspěch, bude nyní vlastním a důležitým předmětem naší pozornosti.

Vojenské zřízení římských císařů V poctivých dobách republiky bylo používání zbraní vyhrazeno občanům, kteří měli vlast, již milovali, a majetek, který museli chránit; měli určitou účast na vydávání zákonů, a jejich dodržování bylo jak jejich zájmem, tak povinností. Ale úměrně jak se s rozšířením říše o dobyté území vytrácela osobní svoboda, byla válka krok za krokem povýšena na umění, a současně degradována na řemeslo. Předpokládalo se, že do legií i v dobách, kdy byly verbovány v nejdlehlších provinciích, budou najímáni jen římstí občané. Tato pocta se všeobecně považovala buď za zákonnou výsadu, nebo za patřičnou odměnu vojáků; ale bral se

přítom vážnější ohled na důležité vlastnosti branců, na jejich věk, sílu a vojenskou postavu. Při všech odvodech se oprávněně dávala přednost severním krajům před jižními; muži zrození pro vojenské řemeslo se hledali spíše na venkově než v městech a velmi rozumně se předpokládalo, že zdravé povolání kovářů, tesařů a lovců bude spolehlivější zárukou síly a odhodlanosti než usedlá zaměstnání sloužící přepychu. I poté, kdy zřetel k majetku byl ponechán stranou, veleli vojskům římských císařů stále ještě většinou důstojníci ze zámožných rodin s dobrým vychováním; ale prostí vojíni, tak jako žoldníci moderní Evropy, se rekrutovali z nejnižších a velmi často z nejnečestnějších vrstev.

Občanská ctnost, kterou staří nazývali vlastenectvím, pramení z neochvějného vědomí našeho vlastního zájmu o udržení a rozkvět svobodné vlády, k níž patříme. Takový pocit, díky němuž byly legie republiky téměř neporazitelné, znamenal jen velmi málo pro námezdné služebníky despotického vladaře; bylo proto nezbytné, aby tento nedostatek nahradily jiné, ale neméně působivé pohnutky: čest a náboženství. Venkovan nebo řemeslník měl klamný dojem, že byl povýšen do čestnějšího vojenského povolání, kde bude jeho hodnost a dobrá pověst záviset na jeho vlastní odvaze, a že jeho chování, i když hrdinství obvykle nepřinese prostému vojínu slávu, může přispět k slávě nebo hanbě setniny, legie nebo dokonce celého vojska, s jehož ctí je nyní spjat. Při nastoupení služby musil složit přísahu se všemi slavnostními obřady. Slíbil, že nikdy nezběhne od své korouhve, že podřídí svou vůli rozkazům velitelů, že obětuje život za bezpečnost císaře a říše. Oddanost římských jednotek jejich korouhvím byla podněcována současně náboženstvím a ctí. Zlatý orel zářící v čele legie byl předmětem jejich nejhlubší úcty; zradit tento posvátný znak v hodině nebezpečí považovali stejně za bezbožné jako za potupné. Tyto pohnutky, jejichž působivost pramenila z fantazie, byly posilovány obavami a nadějami hmotnějšího rázu. Pravidelná mzda, příležitostné dary a pevně stanovená odměna po určitém počtu služebních let ulehčovaly drsnost vojenského života, zatímco na druhé straně zbabělost a neposlušnost nemohly ujít nejpřísnějším trestům. Centurioni měli právo trestat ranami, vrchní velitelé mohli uložit trest smrti; neochvějným pravidlem římské disciplíny bylo, že se dobrý voják musí bát svých důstojníků víc než nepřitele. V důsledku těchto chvályhodných metod dosáhlo udatenství císařských oddílů stupně spolehlivosti

Kázeň

DD
0 =

Zénobii opustila v hodině zkoušky; chvěla se před hněvivým povykem vojáků žádajících její okamžitou popravu, zapomněla na ušlechtilé zoufalství Kleopatry, kterou si vzala za vzor, a ostudně si vykoupila život tím, že obětovala svou pověst a přátele. Vinu za tvrdošíjný odpor svalovala na své rádce, kteří prý ji jako slabou ženu ovládali; na jejich hlavy přivolala pomstu krutého Aureliana. Ale sláva filozofa Longina, jenž se stal jednou z četných a patrně nevinných obětí její bázně, přežije slávu královny, která ho zradila, i památku tyрана, který ho odsoudil k smrti. Ušlechtilý duch a učenost nedokázaly pohnout sveřepým nevzdělaným vojákem, ale povznášely Longinovu duši a smířovaly ji s neštěstím. Bez jediného slova výtčky kráček za svým katem, litoval nešťastnou královnu a utěšoval zarmoucené přátele.

Vzbouření a zkáza Palmyry Aurelianus se vracel z výbojné výpravy proti Východu a překročil již úžiny dělicí Evropu od Asie, když jím otrásla zpráva, že Palmyřtí zavraždili místodržícího a posádku, které v městě zanechal, a znovu pozvedli korouhev vzpoury. Ani chvíli se nerozmýšlel a obrátil se ještě jednou proti Sýrii. Antiochie byla poplašena jeho rychlým příchodem a zoufalá Palmyra pocítila plnou tíhu jeho hněvu. Zachoval se dopis, který psal sám Aurelianus a v němž přiznává, že starce, ženy, děti i venkovany stihla strašlivá odplata, jež se měla omezit jen na ozbrojené povstalce; a třebaže se zdá, že měl zpočátku v úmyslu obnovit jen chrám Slunce, nalézá v sobě trochu soucitu s pozůstalými Palmyřany a dovoluje jim opět vybudovat město a bydlet v něm. Ale zbořit je snazší než znovu postavit. Sídlo obchodu, umění a Zénobie se postupně změnilo v zapadlé městečko, pak v podřadnou pevnůstku a konečně v ubohou vesnici. Dnešní občané Palmyry, kterých je třicet až čtyřicet rodin, si postavili své chatrče z bláta v prostorném nádvoří velkolepého chrámu.

ROZVOJ KŘESŤANSKÉHO NÁBOŽENSTVÍ A NÁZORY, CHOVÁNÍ, POČET A POSTAVENÍ PRVOTNÍCH KŘESŤANŮ

Otevřený, ale rozumný průzkum rozvoje a upevnění křesťanské víry můžeme považovat za velmi podstatnou část dějin římské říše. Zatímco tento velký státní útvar zaplavilo zjevné násilí a nahlořádal vleklý úpadek, čisté a pokorné náboženství se vkrádalo do lidských myslí, rostlo v tichu a přítmí, čerpalo nové síly z odporu, s nímž se setkávalo, až konečně vztyčilo vítězné znamení kříže nad rozvalinami Kapitolu. Křesťanství se neomezovalo na trvání a hranice římského impéria. Uplynulo třináct nebo čtrnáct století, a toto náboženství dosud vyznávají evropské národy, představující nejznamenitější část lidstva v umění a vzdělanosti jakož i ve zbraní. Podnikavost a zanicení Evropanů v rozsáhlé míře zanesly toto náboženství k nejvzdálenějším břehům Asie a Afriky; a prostřednictvím jejich kolonií se pevně uchytilo od Kanady až po Chile, ve světě starověkým lidem neznámém.

Ale náš průzkum, jakkoliv užitečný a zajímavý, se setkává se dvěma osobitými nesnáze. Sporé a nespolehlivé podklady církevních dějin nám jen zřídka dovolují rozptýlit temná mračna zahalující prvotní období církve. Naléhavý zákon nestrannosti nás příliš často nutí zjišťovat nedokonalost neosvícených učitelů a spisovatelů věřících v evangelium; a povrchnímu pozorovateli by se mohlo v důsledku jejich chyb zdát, že padá určitý stín na víru, kterou vyznávali. Ale pohoršení zbožných křesťanů a prchavý triumf nevěřících se brzy rozplynou, jakmile si tito pozorovatelé všimnou nejen toho, *kým*, ale také *komu* se dostalo božského zjevení. Teolog si může svůj úkol pohodlně zjednodušit tvrzením, že náboženství sestoupilo z nebes ozdobeno přirozenou čistotou. Dějepisec má před sebou smutnější povinnost. Musí luštit nevyhnutelnou směs omylů a zkreslování, jímž se náboženství nevyhnulo při dlouhém přebývání na zemi mezi slabými a nedokonalými bytostmi.

*Význam
průzkumu*

*Pět příčin
rozmachu
křesťanství*

Zvědavost nás přirozeně nutí prozkoumat, co způsobilo, že křesťanská víra dosáhla tak pozoruhodného vítězství nad ostatními ustálenými náboženstvími světa. K zodpovězení této otázky může stačit levná, ale uspokojivá odpověď: že se tak stalo zásluhou přesvědčivé zřejmosti doktríny samotné jakož i prozřetelnosti jejího velkého Tvůrce. Ale protože pravda a rozum se zřídka kdy ve světě setkávají s tak příznivým přijetím a protože moudrost Prozřetelnosti často dovoluje, aby se její záměry uskutečňovaly prostřednictvím vášní lidského srdce a běžných okolností světa, budiž nám dovoleno, třeba s patřičnou pokorou, hledat nikoli ty prvopočáteční, ale druhotné příčiny rychlého rozmachu křesťanské církve. Zjistíme patrně, že ho nejúčinněji podporovalo a napomáhalo mu těchto pět příčin: (I) Neoblomné, a můžeme-li použít toho výrazu, nesnášenlivé zanicení křesťanů, přejeté od židovského náboženství, ale zbavené jeho úzkoprsého a nedružného ducha, který místo aby lákal, spíše odstrašoval pohany od přijetí Mojžíšova zákona. (II) Učení o posmrtném životě, zkráslené všemi dodatečnými okolnostmi, jež mohou dodat váhy a účinnosti této důležité pravdě. (III) Zázračná moc připisovaná prvotní církvi. (IV) Čistá a přísná mravnost křesťanů. (V) Jednota a kázeň křesťanského společenství, které postupně vytvořilo nezávislý a stále mohutnější stát v lůnu římské říše.

Těchto pět příčin, nekompromisní horlivost, naděje na brzký příchod jiného světa, dovolávání se zázraků, věrnost přísným ctnostem a ustavení první církve, přispívalo k tomu, že se křesťanství tak úspěšně šířilo římským impériem. Za první z těchto příčin děkovali křesťané nepřekonatelné nebojácnosti, s jakou odmítali vzdát boj proti nepříteli, kterého se rozhodli porazit. Další tři příčiny poskytovaly jejich neohroženosti nejúčinnější zbraně. A poslední ze jmenovaných příčin sjednotila jejich odvalu a zajistila jejich úsilí onu neodolatelnou převahu, jakou tak často získávala malá hrstka vycvičených a neohrožených dobrovolníků nad neukázněným množstvím, které neví, zač bojuje, a jemuž je lhostejné, jak válka dopadne. Mezi různými poly-

Slabost

polyteismu

teistickými náboženstvími bylo několik potulných fanatiků v Egyptě a Sýrii, kteří se obraceli k lehkověrným pověrám lidu, patrně jedinou kastou duchovních, jimž jejich kněžské zaměstnání přinášelo obživu a úctu a kteří měli hluboký a osobní zájem na bezpečnosti a blahu svých ochranných božstev. Kdežto služebníci polyteismu jak v Římě, tak v provinciích byli většinou muži ze vzneše-

ných a bohatých rodin, kteří považovali péči o některý proslulý chrám nebo o veřejné oběti za čestné vyznamenání, pořádali posvátné hry velmi často na vlastní náklady a s chladnou lhostejností vykonávali staré obřady podle zákonů a způsobů své vlasti. Měli svá životní zaměstnání a v jejich zanícení a zbožnosti se málokdy uplatňoval skutečný zájem nebo návyky církevního rázu. Omezovali se jen na svůj chrám a na své město, nespojovaly je vespolek žádné řády nebo stanovy, uznávali nejvyšší soudní pravomoc senátu, sboru velekněží a císařů. Tito v podstatě civilní hodnostáři se spokojovali se snadným úkolem v klidu a důstojně udržovat v chodu bohoslužebné zvyky všech národů. Ukázali jsme již, jak rozmanité, vlašné a nevyhraněné byly náboženské city polyteistů. Byli téměř bez kontroly ponechání přirozeným pochodům pověrečné obrazotvornosti. Předmět i stupeň jejich zbožnosti určovaly náhodné okolnosti jejich života a stavu; a dokud jejich uctívání bylo zaprodáno tisícecu božstev, bylo sotva možné, aby jejich srdce pocítilo upřímnou a niternou náklonnost k některému z nich.

Když se ve světě objevilo křesťanství, ztratily i tyto povrchní a nedokonalé city mnoho na své původní síle. Lidský rozum, sám o sobě neschopný pochopit tajemství víry, dosáhl již předtím levného triumfu nad pošetilostí pohanství; a když Tertullianus a Lactantius v potu tváře

*Skepse
pohanů
pomáhá
novému
náboženství*

vykládají, jak je pohanské náboženství pochybené a podivínské, jsou nuceni jen opisovat Ciceronovu výmluvnost a Lukianův vtíp. Nákaza těchto skeptických spisů se rozšířila postupně daleko za okruh jejich čtenářů. Módní nevěrectví nacházelo cestu od filozofa k rozmařilci nebo obchodníkovi, od šlechtice k plebejci, od pána k poníženému otroku, který posluhoval u stolu a dychtivě naslouchal volnému rozhovoru. Při veřejných přfležitostech se filozoficky založení lidé rádi vyjadřovali slušně a ohleduplně o náboženských zvyklostech své země, ale touto tenkou a neobratnou přetvářkou prosvítalo utajované pohrdání. A také prostí lidé, když zjistili, že jejich bohy zavrhuje a smějí se jim i ti, jejichž stav a vzdělání si navykli ctít, propadali obavám a pochybnostem o pravdivosti doktrín, ve které až dosud bezvýhradně věřili. Úpadek starých předsudků přinášel velmi značnému počtu lidí nebezpečí, že se octnou v bolestné a bezútěšné situaci. Stav skepse a neklidu mohl možná bavit několik zvědavých jedinců. Ale široký dav je tak živelně oddán pověrám, že když je násilím vyveden ze svých

omylů, lituje ztráty blaživých představ. Lásky k zázračným a nadpřirozeným věcem, zvědavost, co je čeká v budoucnosti, silný sklon promítat všechny naděje i obavy za hranice viditelného světa, to byly hlavní příčiny, jež napomáhaly zakořenění polyteismu. Nezbytnost víry je pro dav tak naléhavá, že se po zhroucení určitého mytologického systému musí s největší pravděpodobností objevit jiný druh pověry. Novější a přitažlivější božstva by byla brzy zaujala místo v opuštěných chrámech Jova a Apollóna, kdyby nebyla v rozhodující chvíli moudrost Prozřetelnosti seslala pravé zjevení, schopné vzbudit úctu a přesvědčit rozumné lidi, a současně zkrášlené vším, co mohlo podnítit zvědavost, údiv a zbožňování davu. V tomto rozpoložení, kdy se již mnozí téměř oprostili od svých falešných předpokladů, ale přitom byli přístupní a chtívali zbožné oddanosti, byla by stačila víra mnohem méně ušlechtilá, aby vyplnila prázdné místo v jejich srdcích a uspokojila podvědomé tužby. Ty, kdo budou ochotni pokračovat v těchto úvahách, neudíví možná rychlý rozvoj křesťanství, ale spíše je překvapí, že jeho úspěchy nebyly ještě rychlejší a ještě všeobecnější.

Stejně jako mír a jednota římské říše Dějepisci pravdivě a vhodně upozornili na to, že římské výboje připravily půdu a usnadnily šíření křesťanství. V druhé kapitole této knihy jsme se pokusili vysvětlit, jakými prostředky byly nejvyspělejší provincie v Evropě, Asii a Africe sjednoceny pod vládou jediného suverénního státu a postupně spojeny nejtěsnějšími pouty zákonů, mravů a jazyka. Palestiňští Židé, kteří dychtivě čekali na světského osvoboditele, přijali zázraky božího proroka tak chladně, že nikdo nepovažoval za nutné uveřejnit nebo aspoň zachovat hebrejské evangelium. Věrohodné vyličení skutků Kristových bylo sepsáno v řeckém jazyce velmi daleko od Jeruzaléma a až poté, kdy počet pohanských konvertitů nesmírně vzrostl; když byly tyto příběhy přeloženy do latiny, mohli jim naprosto dokonale porozumět všichni římské poddaní, až na syrské a egyptské venkovany, pro jejichž potřebu byl později pořízen zvláštní překlad. Státní silnice, zbudované pro potřeby legií, usnadňovaly cesty křesťanských misiónářů z Damašku do Korintu, z Itálie až na konec Španělska nebo Británie, a tito dobyvatelé duší se neseťkávali se žádnou z překážek, které obvykle zpomalují nebo maří pronikání cizího náboženství do dalekých zemí. Máme nejvážnější důvody k domněnce, že už před vládou Diocletianovou a Konstantinovou šířili Kristovu víru kazatelé ve všech provinciích a ve všech velkých městech impéria; ale jak vzni-

kaly církevní obce, kolik věřících sdružovaly a jaký byl jejich počet v poměru k davu nevěřících, to vše je dnes zahaleno tmou nebo pokříváno výmysly a prázdnými frázemi. Věnujeme nyní pozornost kusým zprávám o vzrůstu křesťanství v Asii, Řecku, Egyptě, Itálii a na Západě, jež se nám zachovaly, a vzpomeneme rovněž skutečných nebo domnělých úspěchů, které znamenalo vně hranic římské říše.

Bohaté provincie ležící mezi Eufratem a Iónským mořem byly hlavním působištěm, kde apoštol pohanů rozvíjel svůj horlivý zápal a zbožnost. Sémě evangelia, které rozhodil do úrodné půdy, pečlivě pěstovali dál jeho učedníci, a zdá se, že v průběhu prvních dvou století byl největší počet křesťanů soustředěn uvnitř těchto hranic. Mezi církevními obcemi založenými v Sýrii patřily k nejstarším a nejproslulejším obce v Damašku, v Beroi čili Aleppu a v Antiochii. Všecký úvod Apokalypsy zaznamenal a zajistil nesmrtelnost těmto sedmi asijským církvím: v Efesu, Smyrně, Pergamu, Thyateire, Sardách, Laodikei a Filadelfii; jejich odnože se brzy rozrostly v této lidnaté oblasti. Už velmi záhy přijaly příznivě nové náboženství ostrovy Kypr a Kréta a provincie Thrákie a Makedonie, a brzy byly založeny křesťanské republiky v městech Korintu, Spartě a Athénách. Raný vznik řeckých a asijských církví poskytoval dostatek času pro jejich vzrůst a množení, a dokonce i houfy gnostiků a jiných kacířů svědčí o kvetoucím stavu pravověrné církve, neboť jménem kacířů se vždycky označovaly méně početné sekty. K těmto místním svědectvím můžeme připočítat zprávy, stížnosti a obavy samotných pohanů. Ze spisů Lukiana, filozofa, který proslul studiem lidí a vyličil nejživějšími barvami jejich zvyky, lze se poučit, že za vlády Commodovy žilo v jeho rodném kraji Pontu množství epikurovců a křesťanů. Osmdesát let po smrti Kristově nařiká lidumilný Plinius nad záplavou zla, které se marně snaží vykořenit. Ve svém neobyčejně zajímavém dopise Traianovi tvrdí, že chrámy zejí téměř prázdnotou, že již jen málokdo kupuje obětní zvířata a že náhaza křesťanské pověry zachvátila nejen města, ale i vesnice a širé kraje Pontu a Bithynie.

Nechceme se pouštět do podrobného zkoumání názorů nebo pohnutek spisovatelů, kteří buď jásalí nebo naopak nařikali nad rozmachem křesťanství na Východě, připomeneme jen všeobecně, že nikdo z nich nám nezanechal žádnou zmínku, z níž bychom si mohli utvořit správnou představu o skutečném počtu věřících.

Historický pohled na rozvoj křesťanství

Na Východě

Církev v Antiochii

JULIÁNOVA CIVILNÍ SPRÁVA

Jeho civilní vláda a soukromý život Filozofie naučila Juliána porovnávat výhody činorodého života a života v ústraní. Ale vznešený původ a životní osudy mu nikdy nedovolily svobodnou volbu. Byl by dal možná ze srdce rád přednost hájům Akadémie a athénské společnosti, ale byl donucen zprvu Constantiovou vůlí a později jeho nespravedlností vystavit svou osobu i pověst nebezpečím, jež s sebou nese prestiž císaře, a vzít na sebe před světem i potomstvem zodpovědnost za štěstí miliónů. S bázní vzpomínal na výrok svého učitele Platóna, že vláda nad našimi stády a hejny je vždy svěřena bytostem vyššího druhu a že panování nad národy vyžaduje a zasluhuje nebeské síly bohů nebo génů. Z této poučky správně vyvozoval, že muž, který má odvahu vládnout, musí hledět dosáhnout dokonalosti božské přirozenosti, že musí očistit duši od smrtelné a pozemské části, že musí potlačit žádostivost, osvětit rozum, ovládnout vášně a zkrotit v sobě divoké zvíře, jež podle pěkné metafory Aristotelovy téměř vždy vstupuje na trůn despoty; trůn Juliánův, který se po smrti Constantiově stal nezávistným, byl křeslem rozumu, ctnosti a snad i marnivosti. Pohrdal počtami, zřekl se zábav a plnil s neochabující pílí povinnosti svého vysokého úřadu; a jen málokterý z jeho poddaných by byl ochoten zbavit ho břemena jeho diadému, kdyby byl proto musil podříditi svůj čas a práci tuhým zákonům, jaké filozofický císař uložil sám sobě. Jeden z jeho nejdůvěrnějších přátel, často s ním sdílející střídmostu prostotu jeho stolu, poznamenal, že lehká a skromná strava (sestavující obvykle ze zeleninových jídel) udržuje císařovu mysl i tělo svěží a schopné plnit rozmanité důležité úkoly spisovatele, velekněze, úředníka, vojevůdce i vladaře. V jediném dni přijal ve slyšení několik vyslanců, psal nebo diktoval spoustu dopisů vojenským velitelům, civilním úředníkům, soukromým přátelům a různým městům ve svých državách. Naslouchal došlým pamětním spisům, uvažoval o obsahu žádostí a své úmysly vyjadřoval rychleji, nežli je stačila rychlopisně zaznamenat píle jeho

tajemníků. Měl tak pružnou mysl a dovedl se tak soustředit, že mohl zaměstnat ruku psaním, sluch posloucháním a hlas diktováním a sledovat současně všechny tři různé myšlenkové pochody bez zaváhání a omylu. Zatímco jeho pomocníci odpočívali, vyřizoval vladař brzy tu a brzy onu práci a po spěšném obědě se uchyloval do knihovny až do chvíle, kdy projednávání veřejných záležitostí stanovené na odpoledne jej přimělo přerušit studium. Císařova večere byla ještě střídmejší než oběd; ve spánku ho nikdy netrápil zkažený žaludek; s výjimkou krátkého mezidobí manželství, uzavřeného spíše z politických důvodů než z lásky, nesdílel cudný Julián nikdy lože se ženou. Časně zrána ho vzbudil příchod svěžích tajemníků, prospavších uplynulý den; úředníci se museli ve službě střídat, kdežto pro jejich neúnavného pána bylo snad jediným osvěžením, když střídal druh práce. Juliánovi předchůdci, jeho strýc, bratři, bratranec, navštěvovali s dětskou náruživostí hry v circu pod líbivou záminkou, že tím projevují pochopení pro záliby lidu; a strávili tam nezřídka větší část dne jako nečinní diváci i jako součást honosné podívané, dokud úplně neskončil obvyklý pořad dvaceti čtyř závodů. Julián, který cítil na rozdíl od svých současníků odpor k těmto nicotným zábavám, svolil zajít do circu jen o významných svátcích; lhostejně přihlížel pěti či šesti závodům, načež spěšně odcházel s netrpělivostí filozofa považujícího za ztracenou každou chvíli, kterou nevěnuje prospěchu veřejnosti nebo zdokonalení vlastního nitra. Pro toto úzkostlivé šetření časem se jeho krátká vláda zdála delší, než ve skutečnosti byla; a nebýt přesně zjištěných dat, ani by se nám nechtělo věřit, že uplynulo pouhých šestnáct měsíců mezi *Prosinec 361*, Constantiovou smrtí a dobou, kdy se jeho nástupce vypravil *březen 363* do perské války, v níž padl. Juliánovy skutky může vypsati jen pečlivost dějepisců, ale jeho knihy o mnoha svazcích, které se zachovaly, zůstanou památkou císařovy píle a ducha. *Misopógón, Císaře*, několik řečí a propracovaný polemický spis proti křesťanskému náboženství skládal za dlouhých nocí dvou zimních období, z nichž prvé strávil v Konstantinopolu a druhé v Antiochii.

Reforma císařského dvora byla jedním z prvních a nej- *Paláce vá*
nezbytnějších činů Juliánovy vlády. Brzy po příchodu do *reform a*
konstantinopolského paláce požádal, aby mu poslali holiče. Vzápětí se dostavil nádherně oděný muž. „Ale já potřebuji holiče,“ zvolal císař s líčeným překvapením, „ne nejvyššího správce důchodů.“ Zeptal se muže, co mu jeho zaměstnání vynáší. Dozvěděl se, že vedle

vysokého platu a cenných darů jsou mu hrazeny denní výdaje na dvacet sluhů a stejné množství koní. O blahobytnost obyvatel paláce se staralo tisíc holičů, tisíc číšníků a tisíc kuchařů; a počet eunuchů bylo možno přirovnat jen k houfům komárů za letního dne. Vládař, který zásluhy a ctnosti přenechával svým poddaným, potrpěl si na omračující nádheru rouch, hostin, budov i své družiny. Impozantní paláce, zbudované Konstantinem a jeho syny, krášlily barevné mramorové desky a ozdoby z masivního zlata. Objednávaly se nejvybranější pochoutky, uspokojující spíše pýchu než chuť: ptáci z nejdlejších krajů, ryby z nejdálších moří, čerstvé ovoce v každé roční době, růže v zimě, sníh v létě. Výdaje na služebnictvo byly vyšší než na legie; a přece pouze nepatrná část toho nákladného množství osob sloužila potřebám nebo přinejmenším lesku trůnu. Vládcovu důstojnost snižovalo a lid pobuřovalo zavádění a prodávání četných nezvyklých a často jen titulárních úřadů; i ti nejneschopnější si mohli koupit výsadu žít bez práce z veřejných peněz. Tito nadutí patolízalové rychle bohatli z odpadu obrovské domácnosti, ze zvyšování poplatků a odměn, záhy požadovaných jako zákonný dluh, a z úplatků, které vymámili z lidí obávajících se jejich nepřátelství nebo ucházejících se o jejich přízeň. Zneužívali svého štěstí, neohlížejíce se ani na své minulé, ani na budoucí postavení, a jejich hrabivosti a prodejnosti se mohly vyrovnat snad jen výstřelky jejich zpustlého života. Jejich hedvábná roucha byla vyšita zlatem, stoly oplývaly vybranými a hojnými pokrmy, do domů, které si pro svou potřebu stavěli, by se možná vešly i statky někdejších konsulů; nejváženější občané museli sestoupit z koně a uctivě zdravit eunucha, když ho potkali na veřejné silnici. Přepych paláce budil pohrdání a rozhořčení Juliána, který obvykle spával na zemi a jen zdráhavě se smířoval s nejnepříjemnějšími tělesnými potřebami; svou marnivost nespatořoval v touze po královské okázalosti, ale v tom, že o ni nedbal. Nedočkavě se snažil úplným vyhlazením zlořádů, rozrostlých do neskutečných rozměrů, ulevit bídě a umlčet reptání lidu, který snáší s menší nevolí tíhu daní, je-li přesvědčen, že ovoce jeho přičinlivosti slouží státním zájmům. Ale vytýká se Juliánovi, že při uskutečňování tohoto záměru postupoval příliš ukvapeně a s nerozvážnou přísností. Jediným ediktem proměnil konstantinopolský palác v rozlehlou poušť, propustil postupně celý zástup otroků a sluhů a neudělal spravedlivou nebo alespoň blahovolnou výjimku ani u věrných sloužících císařské rodiny s ohledem na jejich stáří, délku služby nebo chudobu. Takovou již měl povahu

Julián, který si zřídka připomínal základní Aristotelovu poučku, že skutečná ctnost se nachází ve stejné vzdálenosti uprostřed mezi dvěma protichůdnými nepravostmi. Skvělé a zženštilé obleky Asiatů, nakadeřené vlasy a šminky, límce a náramky, které působily u Konstantina tak směšně, jeho filozoficky založený nástupce důsledně zavrhoval. Ale spolu s nabubřelou nádherou se zřekl i úpravnosti odívání, a zdá se, že byl pyšný na to, jak zanedbává zákony čistoty. V satirickém výstupu určeném pro veřejnost hovoří císař zálibně a dokonce domýšlivě o délce svých nehtů a inkoustově černých rukou, připomíná, že sice jeho tělo je z větší části pokryté vlasem, ale přesto se použití břitvy omezuje jen na hlavu a velebí s očividným potěšením svou rozčuchanou a *hustě zabydlenou* bradu, kterou s láskou pěstuje po vzoru řeckých filozofů. Kdyby se byl Julián poradil s hlasem rozumu, byl by se nejvyšší římský hodnostář cítil stejně povznesený nad přemrštěností Digenovou jako Dareiovou.

Ale snahy o reformu by nebyly bývaly úplné, kdyby byl Soud Julián pouze odstranil zlořády a nepotrestal zločiny, jichž se dopustila vláda jeho předchůdce. „Osvobodili jsme se,“ praví v soukromém dopise důvěrnému příteli, „až překvapivě jsme se nyní osvobodili od nenasytných chřtánů hydry! Nemíním přisoudit tento přídomek svému bratru Constantiovi. Není již mezi námi, nechť je mu země lehká. Ale jeho lstiví a krutí oblíbenci se snažili oklamat a popouzet k hněvu panovníka, jehož vrozenou laskavost nelze chválit bez mírné dávky pochlebenství. Ani těmto mužům však nemám v úmyslu ukřivdit; jsou obvinění a dostane se jim dobrodiní čestného a nestranného procesu.“ Pro toto vyšetřování jmenoval Julián šest soudců z řad nejvyšších civilních a vojenských hodnostářů; a aby se vyhnul výtce, že chce odsoudit své osobní nepřátele, určil za sídlo tohoto mimořádného soudního tribunálu Chalkédón na asijské straně Bosporu; svěřil jeho členům plnou pravomoc k vyměření a vykonání konečného rozsudku, bez prodlení a bez odvolání. Předsedou komise byl ctihodný prefekt Východu *druhý* Sallustius, jehož bezúhonnost získala úctu řeckých sofistů i křesťanských biskupů. Pomáhal mu výmluvný Mamertinus, jeden z volebných konsulů, jehož zásluhy oslavuje pochybné svědectví jeho vlastní sebehvěly. Ale nad občanskou moudrostí těchto dvou hodnostářů nabyla vrchu divoká násilnost čtyř vojenských velitelů Nevitty, Agilona, Jovina a Arbetiona. Arbetio, kterého by byla veřejnost s menším překvapením viděla na lavici obžalovaných než v soudcovském křesle, znal

prý, jak se proslýchalo, tajné posláni komise; ozbrojení a rozzlobení předáci vojenských klik obklopili tribunál a soudcové nevěděli, zda se mají řídit zákonem, nebo stranickým pokřikem.

Potrestání nevinných i vinných Císařský komorník Eusebius, tak dlouho zneužívající přízeň Constantiovu, odpykal potupnou smrtí drzost, prodejnost a krutost své servilní vlády. V popravě Pavla a Apodemia (prvý byl upálen zaživa) spatřovali vdovy a sirotci po mnoha stech Římanů, které tito zákonem nastolení tyrané podvedli a zavraždili, příliš shovívavý trest. Ale sama Spravedlnost (smíme-li použít tklivého výroku Ammianova) lkala nad osudem říšského pokladníka Ursula, a jeho krev usvědčila z nevděku Juliána, jemuž před časem neohrožená štědrost tohoto počestného úředníka pomohla v pravý čas z tísně. Zloba vojáků, které neprozřetelně podráždil, byla jedinou příčinou a omluvou jeho smrti; císař, hluboce raněn výčitkami vlastního svědomí i veřejnosti, snažil se utěšit Ursulovu rodinu navrácením zabaveného majetku. Taurus a Florentius musili prosit nelitostný chalkédónský soud o smilování, ještě než uplynul rok, pro který jim byly propůjčeny odznaky praefectury a konsulátu. Prvý byl vyhoštěn do města Vercellae v Itálii, druhý odsouzen k smrti. Moudrý vladař by byl Taurův zločin odměnil: věrný služebník, když už nedokázal zadržet postup vzbouřenců, hledal útočiště u dvora svého dobrodince a zákonitého panovníka. Naproti tomu provinění Florentiovo ospravedlňovalo přísnost soudců; po jeho útěku projevil Julián velkodušnost: šlechetně přerušil horlivou výpověď zaujatého udavače a odmítl vyslechnout, kde se zoufalý uprchlík skrývá před jeho spravedlivým hněvem. Několik měsíců po rozpuštění chalkédónského tribunálu byli v Antiochii popraveni notář Gaudentius, praetoriánský místodržitel v Africe, a správce Egypta Artemius. Artemius vládl jako krutý a úplatný tyran velké provincie; Gaudentius dlouhý čas šířil zlomyslné pomluvy o nevinných a řádných lidech, dokonce i o samotném Juliánovi. Ale přelíčení proti nim bylo vedeno tak neobratně, že si oba zlotřilci získali v očích veřejnosti slávu, jako by trpěli za neochvějnou věrnost, s níž hájili zájmy císaře Constantia. Ostatním jeho služebníkům se dostalo ochrany nařízením o všeobecném odpuštění a mohli si beztrestně podržet úplatky, které přijali, buď aby chránili utiskované, nebo utiskovali bezbranné. Toto opatření, s nímž bychom mohli podle zdravých politických zásad souhlasit, bylo prováděno způsobem, který se zdál snižovat důstojnost trůnu. Juliána obtěžovalo množství dotěrných ža-

datelů, zejména Egyptanů, halasně se domáhajících navrácení nerozvázně nebo nezákonně věnovaných darů; císař se obával, že bude nutně projednávat nekonečné množství obtížných žalob, a zaručil se jim proto slibem, který by měl být vždy posvátný, že odeberou-li se do Chalkédónu, osobně se tam s nimi setká a vyslechne a vyřeší jejich stížnosti. Ale jakmile vystoupili na druhém břehu, vydal přísný rozkaz, jímž se lodníkům zakazovalo přepravit kteréhokoliv Egyptana do Konstantinopole; a zdržoval oklamané prosebníky na asijské půdě tak dlouho, až jim nakonec došla trpělivost i peníze a museli se vrátit s rozhořčeným repotem zpátky do rodné země.

Početnou armádu špehů, slídičů a udavačů, najatou Constantiem, aby zabezpečila klid jednoho muže a rušila klid miliónů, jeho šlechetný nástupce okamžitě rozpustil. Julián nepodezíral ukvapeně a trestal shovívavě. Rozumná úvaha, samolibost a neohroženost ho přiměly nebát se zrady. Byl si vědom, že je zdatnější než druzí, a byl přesvědčen, že málokterý z poddaných by se odvážil utkat se s ním v poli, ukládat mu o život nebo dokonce zaujmout místo na osiřelém trůně. Jako filozof mohl omluvit unáhlené výbuchy nespokojenosti a jako hrdina mohl přezírat ctižádostivé záměry, k jejichž uskutečnění chybělo unáhleným spiklencům jak štěstí, tak schopnosti. Jistý občan v Ankyře si dal zhotovit purpurové roucho. O tomto pošelilém činu, který by byl za Constantiovy vlády potrestán smrtí, se Julián dověděl díky úslužné dotěrnosti osobního nepřítel onoho občana. Vladař si dal zjistit, jaké má jeho sok postavení a povahu, načež mu poslal po donašechi darem pár purpurových sandálů jako doplněk k nádheře císařského hávu. Nebezpečnější bylo spiknutí deseti vojáků osobní strážce, kteří si usmyslili zavraždit Juliána na cvičišti poblíž Antiochie. V podnapilém stavu prozradili svůj zločinný záměr a byli přivlečeni v řetězech před vládce, který jim živými slovy vylíčil špatnost a ztřeštěnost jejich počínání, a místo k smrti na mučidlech, jak zasluhovali a očekávali, odsoudil dva hlavní provinilce k vyhnanství. Jediným případem, kdy Julián nedbal obvyklé blahovůle, byla poprava nerozvážného mladého muže, který usiloval slabou rukou zmocnit se otěží impéria. Ale tento jinoch byl synem velitele jízdy Marcella, který při prvním tažení v gallské válce zběhl od korouhve caesara a říše. Zdá se, že Julián nejednal z osobní nevráživosti, ale mohl mu snadno splynout synův zločin s otcovým; usmířil ho však zármutek Marcellův, a císařova štědrost se pokusila vyléčit ránu, kterou zasadila ruka spravedlnosti.

*Juliánova
dobrotivost*

Julián si byl vědom výhod svobody. Během studií nasákl duchem starověkých mudrců a hrdinů; jeho život a štěstí závisely dlouho na rozmarech tyрана; a když nastoupil na trůn, zahanbovalo občas jeho pýchu pomýšlení, že otroci, netroufající si mu vytýkat chyby, nejsou ani hodni ocenit jeho ctnosti. Upřímně si ošklivil řád orientálního despotismu, který Diocletianus, Konstantin a pasivita posledních osmdesáti let upevnili v impériu. Pověrečné pohnutky bránily Juliánovi v uskutečnění záměru, kterým se často zanášel, sejmut z jeho čela tíhu drahocenného diadému; odmítal titul Dominus neboli Pán, slovo, které sluchu Římanů tak zdomácnělo, že už zapomněli na jeho otrocký a pokořující původ. Zato úřad, nebo spíše jméno konsula bylo milé vladařovi, který choval úctu k troskám republiky; stejný postup, k němuž Augusta přiměla prozíravost, zvolil

1. ledna 363 Julián, protože vyhovoval jeho sklonům. O lednových kalendářích na úsvitu spěchali do paláce noví konsulové Mamertinus a Nevitta, aby pozdravili císaře. Když zvěděl o jejich příchodu, vyskočil z křesla, vyšel jim netrpělivě vstříc a přiměl zardívající se hodnostáře, aby přijali projev jeho předstírané pokory. Z paláce se odebrali do senátu. Císař kráčel pěšky před jejich nosítky a přihlížející dav obdivoval obraz starých časů, nebo v duchu odsuzoval chování, které v jeho očích ponižovalo důstojnost purpuru. Ale Juliánovo chování bylo obecně uznáváno. Při hrách v circu dal jednou nemoudře nebo úmyslně svobodu otrokovi v přítomnosti konsula. Jakmile byl upozorněn, že si přisvojil pravomoc jiného úředníka, uložil sám sobě pokutu deseti zlatých liber; použil té příležitosti a veřejně ohlásil světu, že je stejně jako ostatní jeho spoluobčané podřízen zákonům a dokonce i mravům republiky. V duchu své vlády a z úcty k rodnému městu propůjčil Julián konstantinopolskému senátu stejné pocty, výsady a vážnost, jaké dosud příslušely senátu starého Říma. Byla zavedena a postupně utužena konvenční zásada, že polovina národního shromáždění se vystěhovala na Východ. A despotičtí následníci Juliánovi přijímali titul senátorů, čímž uznali svou příslušnost k ctihodnému sboru, jemuž bylo dovoleno zastupovat vznešenost římského jména. Po Konstantinopoli se vladařova pozornost obrátila k senátům v provinčních municipiích. Zrušil několika edikty nespravedlivé a škodlivé úlevy, umožňující mnoha líným občanům vyhýbat se službám vlasti; a stejnoměrným rozdělením veřejných povinností vrátil sílu, lesk a podle procítěného výroku Libaniova duši skomírajícím městům říše.

Ctihodný řecký věk budil nejrůznější city v Juliánově duši, překypující nadšením, kdykoliv si vzpomněl na bohy, hrdiny, a na muže šlechtnější než bohové a hrdinové, kteří zanechali potomstvu pomníky své duševní síly nebo příklad svých ctností. Pomohl z nesnází městům v Épeiru a Peloponnésu a obnovil jejich krásu. Athény ho uznávaly za svého dobrodince, Argos za osvoboditele. Pyšný Korint, povstálý ze sutin s čestným titulem římské kolonie, vymáhal od sousedních republik poplatky na pořádání isthmických her, jež se slavily v amfiteátru a byly doprovázeny honem na medvědy a leopardy. Jen města Élis, Delfy a Argos, navěky zdědivší po dávných předcích posvátný úkol pořádání her olympijských, pythijských a nemejských, právem žádala osvobození od tohoto poplatku. Korintané vyhověli žádosti Élidy a Delf, ale chudoba Argu lákala k nestoudnému útisku; a chabé stížnosti zástupců Argu umlčel výnos provinčního místodržitele, který, jak se zdá, měl ohled výhradně jen k zájmům hlavního města, v němž sídlil. Sedm let po tomto rozhodnutí svolil Julián, aby záležitost projednal soud vyšší instance; a uplatnil svou výmluvnost, velmi pravděpodobně s úspěchem, při obhajobě města, jež bývalo vznešeným sídlem Agamemnonovým a dalo Makedonii pokolení králů a dobyvatelů.

Obtížná správa vojenských i občanských záležitostí, jež se množily úměrně se vzrůstajícím rozsahem impéria, zaměstnávala Juliánovy schopnosti; ale často vystupoval též v úloze řečníka a soudce, což je zcela cizí moderním evropským panovníkům. Umění přesvědčovat, tak pečlivě pěstované prvními caesary, bylo zanedbáno vojákou nevědomostí a asiatskou pýchou jejich nástupců; občas se sice uvolili promluvit k vojákům, kterých se báli, ale se senátory, které podceňovali, jednali s mlčenlivým opovržením. Senátní shromáždění, kterým se Constantius vyhýbal, považoval Julián za místo, kde mohl nejlhodněji uplatňovat republikánské zásady a řečnické nadání. Nacvičoval jako ve škole rétoriky střídavě různé druhy chvály, hany nebo napomenutí; jeho přítel Libanius poznamenal, že studium Homéra naučilo Juliána napodobit prostý a jadrný styl Menelaův, bohatou mluvu Nestorovu, jehož slova se snášela k zemi jako vločky zimního sněhu, nebo nadnesenou a naléhavou výmluvnost Odysseovu. Činnosti soudce, občas neslučitelné s činností vladaře, se Julián věnoval ne z povinnosti, ale pro zábavu; a třebaže mohl důvěřovat poctivosti a znalostem svého praefecta praetorio, často

sedal vedle jeho soudcovského křesla. Pronikavá bystrost jeho mysli se příjemně bavila odhalováním a vyvracením vytáček obhájců, snažících se zamaskovat pravdu skutků a překrucovat smysl zákonů. Někdy zapomínal na vážnost svého postavení, kladl nepatřičné a nemístné otázky a zvyšováním hlasu i posunky prozrazoval vášnivost, s jakou hájil své mínění proti soudcům, advokátům a jejich klientům. Ale znal svou povahu a pobízel a dokonce prosil přátele a spolupracovníky, aby mu vytkli chybu; a když si dodali odvahy a uplatnili námitky proti jeho nespořádaným výbuchům vášně, mohli si diváci všimnout zahanbení i vděčnosti svého panovníka. Juliánova nařízení se téměř vždy opírala o zásady spravedlnosti; a měl dost pevné vůle, aby odolával dvěma velmi nebezpečným pokušením, jež útočí na soudní tribunál vladaře v líbivých podobách soucitu a slušnosti. Řešil podstatu pře bez ohledu na majetkové poměry stran; i chudé klienty, jimž by byl rád pomohl, odsuzoval k splnění požadavků urozeného nebo bohatého protivníka, bylo-li právo na jeho straně. Úzkostlivě rozšiřoval povinnosti soudce a zákonodárce; a třebaže uvažoval o nezbytné reformě římského právního řádu, vynášel rozsudky v souhlase s přesným a doslovným výkladem těch zákonů, které úřady byly povinny prosazovat a poddaní poslouchat.

Jeho povaha Většina panovníků, kdyby byli svlečeni z purpuru a vrženi nazí do světa, by okamžitě klesla mezi nejnižší společenské vrstvy bez naděje, že se kdy pozvednou z bezvýznamného postavení. Naproti tomu osobní zdatnost Juliánova byla do určité míry nezávislá na jeho štěstí. Ať by si byl zvolil jakékoli povolání, byl by v něm díky nebojácné odvaze, bystrému rozumu a vytrvalé pili dosáhl nebo si přinejmenším zasloužil nejvyšších poct; i kdyby se byl narodil jako prostý občan, mohl se stát vysokým úředníkem nebo vojevůdcem. I kdyby rozmary světské moci zmařily jeho naděje, i kdyby byl moudře odmítl dát se cestou velikosti a rozvíjel nadání osamoceným studiem, byl by tak jako tak dosáhl štěstí i nesmrtelné pověsti vymykající se dosahu králů. Ale zkoumáme-li pozorně a snad i trochu škodolibě Juliánův portrét, zdá s nám, že cosi chybí k dokonalosti a půvabu jeho osobnosti. Jeho duch nebyl tak mohutný a pronikavý jako Caesarův, neměl ani dokonalou prozíravost Augustovu, ctnosti Traianovy se zdají stálejší a přirozenější, filozofie Marca Aurelia prostší a důslednější. A přece Julián zůstával v protivenstvích nezdolný a ve štěstí skromný. Sto dvacet let po smrti Alexandra Severa měli Římané opět císaře, který

nedělal rozdíl mezi povinnostmi a zábavou, který se pokoušel odstranit bídu svých poddaných a vrátit jim sebevědomí a který se vždycky snažil spojovat moc se zásluhami a štěstí s ctnostmi. I stranická zaujatost, a to náboženská, musila uznat svrchovanost jeho ducha v míru i ve válce; a s povzdechem připustit, že Julián Apostata miloval vlast a zasloužil si vládu nad světem.

Petrarcovy Prvním a nejslechetnějším přáním Petrarcovým byla
naděje obnova svobodné republiky; po vyhnání a smrti svého
a zklamání, lidového hrdiny obrátil zraky od tribuna ke králi Římanů.
leden—květen Na Kapitolu téměř ani neoschla Rienziho krev, když Karel
1355 Čtvrtý překročil Alpy, aby získal italskou a císařskou korunu. Když projížděl Milánem, pozval k návštěvě korunovaného básníka a opětoval jeho lichocením, přijal Augustovu medaili a bez úsměvu slíbil, že půjde ve stopách zakladatele římské monarchie. Pochybné uplatňování zásad starověku bylo zdrojem Petrarcových nadějí i zklamání, ale nemohl si neuvědomit rozdíl v době i povaze lidí, nezměřitelný odstup mezi prvními caesary a českým panovníkem, kterého přízeň duchovenstva zvolila titulární hlavou německé šlechty. Místo aby vrátil Římu jeho slávu a provincie, zavázal se v tajné smlouvě papeži, že vyklidí město v den své korunovace; a jeho zahanbující ústup provázely trpké výčitky vlasteneckého barda.

Každého poutníka a každého čtenáře upoutají dějiny poklesu a pádu římského impéria, největší a patrně nejotřesnější podívaná světových dějin. Různé příčiny a jejich postupné následky souvisí s mnoha událostmi, představujícími nejzajímavější kapitoly v letopisech lidstva; s lstivou politikou caesarů, dlouho zachovávaným jméno a zdání svobodné republiky, s nepořádky vojenského despotismu, zrodem a rozmachem křesťanství a jeho sekt, založením Konstantinopole, rozdělením monarchie, vpádem a vítězstvím barbarů z Německa a Skythie, ustanoveními občanského zákona, osobností a náboženstvím Mohammedovým, světskou vládou papežů, obnovou a úpadkem západní říše Karla Velikého, křižáckými výpravami Latinců na Východ, výboji Saracénů a Turků, zkázou řecké říše, stavem a proměnami Říma ve středověku. Dějepisec může být spokojen se závažností a rozmanitostí svého námětu; uvědomuje si vlastní nedostatky, ale často musí vinu připsat nedostatku pramenů.

Mezi rozvalinami Kapitolu mě poprvé zaujala myšlenka na toto dílo, jež mě pobavilo a vyžádalo si polovinu mého života a které, třebaže nesplňuje všechna má přání, konečně předkládám zvědavému zájmu a nestrannému soudu veřejnosti.

Lausanne 27. června 1787